

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐՈՒՆԻ

ԿԱՐԵՆ ՅԵՊԵԻ ԵՎ «ԴՐ. ԼԵՓՍԻՈՒՄԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ
ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅԱՆ»¹ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՀԱՅԱՆԿԵՐ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱԼԵՊՈՒՄ 1923-1933 ԹԹ.

Ելնելով այն հանգամանքից, որ Մեծ եղեռնի ընթացքում մեծ տարածում էր ստացել միջազգայնորեն դատապարտված և արգելված՝ ստրկավաճառությունը, Ազգերի լիգան 1921 թ-ի սեպտեմբերի 23-ի իր նիստում վճռեց միջոցներ ձեռնարկել մահմեդականների մոտ բռնի պահվող հայ կանանց և որբերի ազատագրման նպատակով՝ այդ առաջադրանքը հանձնարարելով մի հանձնաժողովի, որի կազմում ներգրավվեց նաև դր. Յոհ. Լեփսիուսի երկարամյա աշխատակից, դանիուհի օր. Կարեն Յեպեն:²

1922 թ-ի գարնանից հաստատվելով Հալեպում Յեպեն այնտեղ հիմնեց մի. այսպես կոչված, «փրկարար կացարան», որտեղ ազատագրվածները կարող էին առժամանակ ապրել, մինչև հոգ կտարվեր նրանց հետագա ճակատագրի մասին, և այնուհետև հավաքագրելով մի շարք վստահելի գործակալների՝ նա ձեռնամուխ եղավ ազատագրման աշխատանքներին, որոնք ծավալվեցին Դեր-էս-Ձոր-Հասսիչէ-Սարդին ուղղությամբ:³ «Բանտարկյալների» փախուստը դյուրացնելու նպատակով նա այդ քաղաքներում հիմնեց գաղտնի գործակալություններ և հավաքակալաններ, որտեղ նրանք կարող էին

¹ Նշված կազմակերպությունը, դր. Յոհ. Լեփսիուսի կողմից հիմնադրվելով դեռ 1895 թ-ի սեպտեմբերի 29-ին, նրա ղեկավարությամբ անընդմեջ հսկայածավալ նյութական և բարոյական օգնություն էր ցուցաբերել հայ ժողովրդին՝ անգերազնահատելի ներդրում ունենալով համիդյան կոտորածների վերջերի սպիացման, Մեծ եղեռնից մազապուրծ հայության քեկորների վերըծնությունը հարցում միաժամանակ զորավիգ լինելով Հայկական հարցին՝ ու դառնալով հայ ժողովրդի ծայրն ու դատապաշտպանը ողջ Եվրոպայում: 1920-ական թթ. երկրորդ կեսից ընկերության գործունեությունը հիմնականում ուղղված էր Սիրիայում և Լիբանանում հանգրվանած բազմահազար հայ որբերի և միայնակ կանանց փրկության նպատակին:

² Jeppe J., Vom Hilfswerk für die verschleppten armenischen Frauen und Kinder..., „Der Orient“, 1923, էջ 21:

³ St'u Schäfer R., Geschichte der Deutschen Orient-Mission, Potsdam, 1932, էջ 113:

ընդունվել, կազդուրվել և ստանալով սննդամթերք ու դրամ՝ շարունակել իրենց ճանապարհը: Մի գործակալություն ստեղծվեց նաև Եփրատի անցանելիության առունով կարևոր մի վայրում Ջերաբլուսում, որի առաջադրանքն էր Թուրքիայից եկող հայերին օգնել անցնելու Սիրիայի տարածքը:⁴ Թուրքական քաղաքների հետ կապը պահպանվում էր ջորեպանների կամ որպես այդպիսին հանդես եկող գործակալների միջոցով:⁵ Վերջիններս «բանտարկյալների» և մասնավորապես հարեմներում գտնվող հայուհիների հետ հաղորդակցվելու համար օգտվում էին այնտեղ մուտքի իրավունք ունեցող անձանց՝ օրինակ կույր երաժիշտների կամ լվացարարուհիների ծառայությունից և ձեռք բերելով պայմանավորվածություն՝ նրանց օգնում էին փախչել Դալեա:⁶

Ինչևէ, Յեպեի «պրոպագանդան աննկատ դրսում, տափաստաններում շրջում էր», և միայն 1922 թ. ամռան ու աշնան ամիսներին 225, իսկ 1924 թ-ին՝ 250 տղաներ ու անոթներ, հետևելով օգնության կանչին և գործակալների օգնությամբ փախուստի դիմելով՝ բարեհաջող հասան Դալեա:⁷ Չնայած Գերմանիայում տիրող համատարած գործազրկությանը և տնտեսական

⁴ Jeppe J., Jahresbericht vom Flüchtlingsheim in Aleppo, „Der Orient“, 1925, էջ 39: 1925 թ. բուրջ-ջորդական պատերազմի հետևանքով թուրքական սահմանն արգելափակվեց, Ջերաբլուսի մասնաճյուղի գործունեությունը, որի նպատակն էր օգնել Թուրքիայից եկող փախստականներին, տարեվերջին փաստացիորեն հասավ իր ավարտին: Կարճ ժամանակ անց լուծարվեց նաև Դեր Ես Ջորի մասնաճյուղը, քանի որ աշխատանքն այդ շրջանում համարվում էր ավարտված, և ինչպես Յեպեն էր իր տեղեկագրերում նշում, այն արդեն «մաքուր» էր: Տե՛ս Jeppe K., Ein Jahr Rettungsarbeit, „Der Orient“, 1926, էջ 67: Նշված մասնաճյուղերի լուծարումը Յեպեն հնարավորություն տվեց մեծացնել մյուս մասնաճյուղերին կատարվող հատկացումները և բացի այդ, 1925 թ. բեղվինաբնակ բնակավայրերի կենտրոնում՝ Ռաս-Ռու-Ալիում, հիմնել ևս մեկը: Տե՛ս Karen Jappes Arbeit, „Der Orient“ 1926, էջ 66: Վերադարձողները մեծ մասամբ գտնվում էին ծանր առողջական վիճակում, ուստի մեծ ծախսեր էին կատարվում նաև նրանց ապացինման ու կազդուրման համար: Տե՛ս Jeppe K., Jahresbericht des Flüchtlingsheims in Aleppo, „Der Orient“, 1925, էջ 38:

⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

⁶ Hetzel G., An die Pflegekern unserer Waisen- und „Lösegeld“kinder, „Der Orient“, 1926, էջ 15:

⁷ Jeppe K., vom Hilfswerk für die verschleppten..., „Der Orient“ 1923« չէ 22: ԾՄՄԻ. Jeppe K., Jahresbericht des Flüchtlingsheims in Aleppo, „Der Orient“, 1925, էջ 34: 1923 թ-ի փրկարար աշխատանքների վերաբերյալ, ցավոք, ստույգ տվյալներ չեն պահպանվել, սակայն առաջին չորս տարիների աշխատանքների հանրագումարային տվյալների համեմատական ուսումնասիրությամբ պարզ է դառնում, որ 1923թ-ին ազատագրվածների թիվը հասնում էր մոտ 200-ի: Յուրաքանչյուր անձի փրկության համար միջին հաշվով ծախսվում էր 6-7 ֆունտ ստեռլինգ կամ 120-140 մարկ: Տե՛ս Jeppe K., Rettung aus muhammedanischer Sklaverei, „Der Orient“, 1924, էջ 62:

ճգնաժամին 1924 թ-ից «Դր. Լեփսիուսի արևելյան առաքելությունը» ևս կարողացավ ձեռնամուխ լինել «փրկագնման» միջոցների հայթայթմանը: Ընկերության պարբերականը հեղեղված էր օգնության կոչերով: Այնտեղ կանոնավորապես լույս էին տեսնում նաև Յեպեի տեղեկագրերը: Պատրաստվում և առաքվում էին բազմաթիվ թռուցիկներ, որոնցից շատերը վերահրատարակվում էին նաև «Der Orient»-ում: Լեփսիուսը բավականաչափ նյութական միջոցների հայթայթման համար գործի էր դրել իր տաղանդավոր հրապարակախոսի ողջ ավյուրն ու եռանդը: Հակադրվելով մահմեդական շրջաններում քրիստոնեական քարոզչության վերականգնման՝ Գերմանիայում դեռ գոյատևող ծգտումներին՝ նա դրանք համարում էր ժամանակավրեպ և անիմաստ, այն դեպքում, երբ կար տասնյակ հազարավոր քրիստոնյա կանանց, աղջիկների և երեխաների փրկելու հնարավորությունը, որոնք դատապարտված էին մահմեդականացման: Այդ առաջադրանքը նա համարում էր մի քննություն, որի միջոցով գերմանացի քրիստոնյաները պարտավոր էին ապացուցել իրենց խոսքի և գործի համապատասխանությունը:

Այդ բոլոր ջանքերը, ինչպես հարկն է, արդյունավորվեցին, և չնայած Կ. Յեպեին օգնության ձեռք էին մեկնել մի շարք այլ կազմակերպություններ ևս, ինչպես, օրինակ, Լոնդոնի հայ կանանց միությունը, շվեյցարացի բարեկամները և այլն, 1924 թ-ից «փրկագնման» աշխատանքների մեծագույն նյութական հովանավորը դարձավ Դր. Լեփսիուսի ԱԱ-ն: Միայն 1924թ. նոյեմբեր և դեկտեմբեր ամիսներին ընկերությունը կարողացավ այդ նպատակին հատկացնել 4200, իսկ 1925թ. ընթացքում՝ 24300 մարկ:⁸ Ուղարկված գումարները Յեպեի կողմից ամմիջապես ծառայեցվում էին իրենց նպատակին: Դրանցով 1924թ. վերջին ազատագրվեցին և «կացարան» տեղափոխվեցին 31, իսկ 1925թ. ընթացքում՝ 223 պատանիներ, կանայք և աղջիկներ: 1926թ. Կ. Յեպեի և նրա գործակալությունների ուժերով ազատագրվեցին ևս 325, իսկ 1927թ.՝ 275 հոգի, այսինքն՝ երկու տարիների արդյունքում՝ 600 հայեր, որոնցից 297-ը՝ բացառապես Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ի նյութական միջոցներով:⁹

⁸ St'u Karen Jeppes Arbeit, „Der Orient“, 1926, էջ 5:

⁹ Jeppes K., Ein Jahr Befreiungsarbeit in Syrien, „Orient im Bild“, 1928, էջ 33:

1927թ.-ը Ազգերի լիգայի հովանավորությամբ իրականացվող աշխատանքների վերջին տարին էր, որի եզրափակմամբ փակվեցին նաև

մասնաճյուղերը: Չմայած դրան, սակայն, Յեպեն մտադիր չէր իր գործունեությունը դադարեցնել, քանի դեռ կարող էին նոր փախստականներ ի հայտ գալ: Գործակալները շարունակում էին որոնումները, և այն կազմակերպությունը, որը միայնակ ստանձնեց բոլոր հետագա «փրկագինների» վճարումը, Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ն էր: Վերջինիս միջոցներով 1928թ. ազատագրվեցին և 67, 1929թ. 29, իսկ 1930թ. 58 հայորդիներ:¹⁰ Ընդ որում, 1930թ. գարնանը նրանց հոսքը կտրուկ նվազեց, իսկ հուլիսից հետո արձանագրվեց միայն մեկ դեպք:¹¹ 1930 թ. վերջին, երբ նոր փախստականներ այլևս ի հայտ չէին գալիս, և փրկագնված վերջին հայ աղջիկը դարձավ ինքնուրույն, «Փրկարար կացարան» իր դռները մեկընդմիջտ փակեց:¹²

Այսպիսով, Կ. Յեպեի և նրա աջակիցների՝ մոտ տասը տարվա ջանքերի արդյունքում ազատագրվեցին և համակողմանի խնամքից ու ուսումնառությունից հետո հայ հավաքական կյանք վերադարձան ընդհանուր թվով՝ 1900 հայեր, որոնցից 705-ը՝ Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ի միջոցներով: Ազատագրված հայորդիներից շատերը ժամանակին առևանգվել էին մահմեդական գյուղացիների կողմից, վարժվել գյուղական կյանքին և քաղաքային առօրյային հեշտությամբ չէին կարող հարմարվել:¹³ Մյուս կողմից, Սիրիայի քաղաքներում տիրող համատարած գործազրկության պայմաններում, նույնիսկ որակյալ մասնագետների համար նյութական վաստակի ապահովումը խիստ դժվար խնդիր էր: Կենսամթերքի հարաճուն թանկացումները և համատարած գործազրկությունը խիստ սպառնալից էին դարձել նաև Հալեպի համար, որտեղ 1920-ական թթ. սկզբին անօրինակ ծանր պայմաններում հանգրվանել էին շուրջ 50 000 հայ փախստականներ:¹⁴

Սիրիայի և նրա բնակչության ապագան, Յեպեի համոզմամբ, կախված

¹⁰ St'u Jahresbericht der Dr. Lepsius DOM für 1930, „Orient im Bild“, 1931, էջ 21:

¹¹ Jeppe K., Schlußbericht über die Lösegele-Befreiungs-Arbeit in Aleppo, „Orient im Bild“, 1931, 41:

¹² Նույն տեղում:

¹³ Jeppe K., Rettung aus muhammedanischer Sklaverei. Wer hilft dazu?, „Der Orient“, 1924, էջ 62:

¹⁴ St'u Jeppe K., Die Armenier in Syrien, նույն տեղում, էջ 82-83:

էր այդ երկրում գյուղատնտեսության զարգացումից:¹⁵ Զարգացած երկրագործությանն անծանոթ արաբներից և վաչկատուն բեղվիմներից այդ հարցում որևէ ակնկալիք ունենալ հնարավոր չէր: Այլ էր խնդիրը հայերի պարագայում, որոնք, ինչպես Յեպեն էր նշում, ի վիճակի էին հարմարվել ժամանակակից գյուղատնտեսության պահանջներին և կարող էին ամենից շուտ Սիրիան «մեռյալ կետից դուրս բերել»՝ ամծամբ ևս դուրս գալով իրենց ծանր վիճակից: Հատկապես վերջին հեռանկարը Յեպեի համար մեծ կարևորություն ուներ, քանի որ նրա համոզմամբ այլ կերպ հնարավոր չէր լինի պայքարել Հալեպի ճամբարաբնակ հայերի մեջ տիրող ընդհանուր բարոյափոփոխական ընկճվածության դեմ, որն ավելի սպառնալից և կործանարար էր, քան նյութական զրկանքները: Ելնելով նշված նկատառումներից, ինչպես և հայերի ու արաբների միջև «խաղաղ համագոյակցության» նախադրյալներ ստեղծելու նպատակով 1923 թ. կայացած Հայերի դանիացի բարեկամների միության համաժողովում որոշում ընդունվեց արաբական շրջաններից մեկում ստեղծել հայկական երկրագործական գաղութ, որի իրագործումը վստահվեց Յեպեին որպես Ազգերի լիգայի պատասխանատու հանձնակատարի:¹⁶

1924 թ. գարնանը Եփրատից այն կողմ, Ռակայի և Թել-Աբիաթի միջև ընկած տարածքում կատարվեց գաղութի հիմնումը, որն անվանվեց Թել-Սամեն, և որի բնակիչների թիվն աշնանը հասավ 200-ի:¹⁷ Գրեթե ամիջապես հետո Յեպեն նախաձեռնեց նաև մեկ այլ գյուղի՝ Թել-Արմենի հիմնադրումը, որը գտնվում էր «Թել Սամենի» մերձակայքում, այդ գյուղից կես ժամվա հեռավորության վրա:¹⁸ Գյուղերի հիմնումից հաշվված ամիսներ անց, ինչպես և սպասելի էր, շրջանում երկրագործությունը թռիչքային վերելք ապրեց: Միաժամանակ հայերի և տեղացի արաբների միջև ձևավորվեցին բարիդրացիական հարաբերություններ, և, որ ամենակարևորն էր, նախկին հուսալքությունն այլևս չկար, և մարդիկ ապագային նայում էին «ուրախ ու վստահորեն»:¹⁹ Առաջին հաջողությունից ոգևորված Յեպեն մտադիր էր հիմնել

¹⁵ Jeppe K., Die Armenier in Syrien, նույն տեղում, էջ 84:

¹⁶ Նույն տեղում:

¹⁷ Jeppe K., Die Armenier in Syrien, „Der Orient“, 1924, էջ 86-87:

¹⁸ Jeppe K., Das Kolonisations-Unternehmen in Charb-Bedros, „Orient im Bild“, 1928, էջ 3-4:

¹⁹ Gaszczyk L., Im gesegneten Lande Mesopotamien, „Orient im Bild“, 1932, էջ 26:

այլ գյուղավաններ ևս, սակայն 1925 թ-ին նա հարկադրված եղավ այդ առժամանակ հետաձգել՝ իր բոլոր միջոցները նպատակաուղղելով երաշտի, գործազրկության և թանկացումների պայմաններում սովամահության դատապարտված ճամբարաբնակների փրկությանը: Յեպեն 1925 թ. աշնանն այնտեղ հիմնեց մի խոհանոց, որը մինչև հաջորդ տարվա գարնան սկիզբը ամենօրյա սնունդով ապահովեց 700 երեխաների:²⁰ Միաժամանակ նա ճամբարին կատարեց 100 ֆունտ ստեռլինգ նվիրատվություն ծծկեր երեխաներին կաթով ապահովելու համար: Բացի այդ նրա կողմից լրացուցիչ դրամական հատկացումներ էին կատարվում երեխաներ ունեցող ընտանիքներին, բաժանվում էին հագուստներ, կազմակերպվում էր ծրի բուժօգնություն և այլ ծառայություններ, որոնց համար միայն 1925 թ. ընթացքում ծախսվեց մոտ 250 ֆունտ ստեռլինգ:²¹ Այդ աշխատանքները, սակայն, որոնք իրագործվում էին հիմնականում Ազգերի լիգայի՝ խիստ սահմանափակ միջոցների հաշվին, չէին կարող բավարարել անասելի ծանր պայմաններում գտնվող Հայկաի ճամբարականների դրությունը փոքրիշատե տանելի դարձնելու համար, որոնց թիվը 1926 թ-ին հասնում էր 17 հազարի: Անհրաժեշտ էին այլ՝ արմատական միջոցառումներ, և 1926 թ. աշնանը նրան այդ հարցում ևս օգնության հասավ Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ն՝ ստանձնելով ճամբարի որբ կամ առնվազն հայրերից զրկված՝ թվով 100 երեխաների խնամքը:²²

Ընկերության կողմից ստանալով որբերի հավաքագրման և խնամքի կազմակերպման հանձնարարականը՝ Յեպեն վճռեց գործել մի բոլորովին այլ՝ դեռ իր նախադեպը չունեցող եղանակով, որ հնարավորություն էր ընձեռում օգնել նաև այրիներին, և, ինչպես կարճ ժամանակում պարզվեց, շատ ավելի արդյունավետ էր, քան որբանոցի ստեղծումը: Նա վճռեց երեխաների խնամքն իրականացնել նրանց մայրերի, իսկ եթե վերջիններս այլևս կենդանի չէին, ապա միայնակ այրիների միջոցով, որոնց և հանձնվեցին բացառապես որբ երեխաները:²³ Ընդ որում, այդ պարտականությունը հանձնարարվում էր

²⁰ Jeppe K., Ein Jahr Rettungsarbeit: Նույն տեղում, էջ 70:

²¹ Նույն տեղում:

²² Jeppe K., System und Ziel der Waisenpflege in Aleppo, „Orient im Bild“, 1929, էջ 2:

²³ Schütz P., Frl. Jeppe's Witwenkolonie bei Aleppo, „Orient im Bild“ 1928« չֆ 56-57: Միայնակ այրիներից յուրաքանչյուրին միջին հաշվով հատկացվեցին 3-4 որբեր: Stb u Jeppe K., Unsere Waisenarbeit in Aleppo im Jahre 1932, „Orient im Bild“, 1933, էջ 11:

«լավագույններին», որոնք կարող էին նրանց խնամքն ու դաստիարակությունը պատշաճ կերպով իրականացնել:²⁴ Յեպեն սուլայի խոհանոցից նրանց ամեն օր «առատ և լավ ճաշ» էր հատկացնում յուրաքանչյուր ամիս հանձնելով նաև որոշակի գումար անհրաժեշտ ծախսերը հոգալու համար, և բացի այդ տրամադրում էր նաև երեխաների հագուստի, ուսման, ինչպես և ողջ ընտանիքի բուժսպասարկման ծախսերը:²⁵

Քանի որ այրիների մեծ մասն ապրում էր ծայրահեղ խղճուկ և հակասանդատարական վիճակում գտնվող հյուղերում, որոնք որբանոցի պահանջներին չէին համապատասխանում, աշխատանքի մեկնարկումից հետո Յեպեի հաջորդ խնդիրը դարձավ նրանց բնակարանային պայմանների բարելավումը: Համեմատաբար բարեկարգ փոքրաթիվ խրճիթները նրա միջոցներով վերանորոգվեցին և ընդարձակվեցին:²⁶ Իսկ ինչ վերաբերվում էր մյուս ընտանիքներին, ապա Յեպեն Հալեպի «Փրկարար կացարանի» մերձակայքում գնեց մի հողակտոր՝ այն հատկացնելով բնակարանների շինարարությանը:

Այսպիսով 4. Յեպեն որբախնամության իր առաջադրանքն իրականացրեց ոչ թե առանձին որբանոցի, այլ ընտանիքների հիմնման միջոցով՝ երեխաներին տրամադրելով մայրեր, իսկ մայրերին երեխաներ: Այդպիսով վերջիններիս խնամքն ու դաստիարակությունը ավելի նպատակային և վերահսկելի դարձավ, քան կարող էր լինել որևէ որբանոցում, և բացի այդ հնարավորություն ստեղծվեց որբանոցի համար հատկացված միջոցներով հոգ տանել նաև Հալեպի՝ ոչ պակաս անօգնական վիճակում գտնվող այրիների մասին, որոնք այլևս դրսում աշխատանք որոնելու անհրաժեշտություն չունեին: Իսկ որ առավել ուշագրավ է, նոր մեթոդը Յեպեին հնարավորություն ընձեռեց շուրջ կիսով չափ կրճատել որբերի խնամքի համար նախատեսված ծախսերը և այդ տնտեսման միջոցով «որբանոց» ընդունել անհամեմատ ավելի մեծ թվով երեխաների ու համապատասխանաբար նաև այրիների:²⁷ Եթե սովորական որբանոցում յուրաքանչյուր երեխայի խնամքի տարեկան ծախսերը կազմում էին ոչ պակաս, քան 480 մարկ, ապա Հալեպի «Ընտանեկան որբանոցում» այդ

²⁴ Jeppe K., System und Ziel der Waisenpflege in Aleppo, „Orient im Bild“, 1929, էջ 2:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 3:

²⁶ Նույն տեղում, էջ 2:

²⁷ Նույն տեղում: Դմտ. Schäfer R., Jahresbericht der Dr. Lepsius DOM 1928, նույն տեղ., էջ 22:

գումարը չէր գերազանցում 240 մարկի սահմանագիծը:²⁸ Ուստի եթե Յեպեն 1927 թ. վերջին համաձայն Դր. Լեփսիուսի ԳԱՍ-ի ցուցումների հավաքագրել էր միայն 100 որբերի,²⁹ ապա 1928 թ-ին այդ թվակազմի համար նախատեսված միջոցներով՝ նրա «որբամոցում» խնամվում էին 220, 1929 թ-ին 170, 1930 թ-ին 207, 1931 թ-ին 164, 1932 թ-ին 173, իսկ 1933 թ-ին 163 երեխաներ:³⁰

Հաջորդ և թերևս ոչ պակաս կարևոր առաքելությունը, որ ստանձնեց Դր. Լեփսիուսի ԳԱՍ-ն, Հալեպի ճամբարի առավել անապահով ընտանիքների երեխաների սնուցումն էր: Ընկերության միջոցներով 1929 թ-ին կյանքի կոչվեց այսպես կոչված՝ «Կերակրվող երեխաների» աշխատաճյուղը, որն անընդմեջ գործեց նաև հաջորդ տարիներին, և որի շրջանակներում հիշյալ երեխաները Կ. Յեպեի հիմնած խոհանոցում օրական մեկ անգամ առատ և որակյալ սնունդ էին ստանում:³¹ Եթե նկատի առնվի, որ 1929-33 թվականների ընթացքում ամենօրյա տաք սնունդով այնտեղ ապահովված էին համապատասխանաբար՝ 143, 162, 129, 150 և 124 երեխաներ,³² ապա ակնհայտ կդառնա, թե այդ աջակցությունը ինչպիսի նշանակություն ուներ Հալեպի սովահար հայ ընտանիքների համար:

Ինչևէ, Դր. Լեփսիուսի ԳԱՍ-ի կողմից Հալեպի որբ և անապահով երեխաների և այրիների խնամքի ստանձնումը Կ. Յեպեին հնարավորություն ընձեռեց օգնության հասնել նաև ծանր սոցիալական պայմաններում գտնվող մյուս ճամբարաբնակներին: Մարդկանց այդ հոծ զանգվածին ցուցաբերվող օգնությունը, որը սովորաբար կրում էր «Հիվանդների և աղքատների խնամքը» անվանումը և մինչև 1929 թ-ը տեղի էր ունենում ամերիկացի, դանիացի և շվեյցարացի բարեկամների միջոցներով, առաջին հերթին նպատակ ուներ պահպանել ընտանիքների կերակրողներին՝ այդպիսով կանխելով մոր որբերի ի հայտ գալը: Այդ առումով բնականաբար առաջնահերթ կարևորություն ուներ թերասնման և անբավարար բնակապայմանների հետևանքով մեծ տարածում գտած հիվանդությունների դեմ պայքարը, որին Յեպեն ձեռնամուխ եղավ

²⁸ St'u Mitteilungen, նույն տեղում, էջ 31:

²⁹ Schäfer R., Zur umstehenden Jahresrechnung 1926, „Der Orient“, 1927, էջ 31:

³⁰ Schäfer R., Jahresbericht der Dr. Lepsius DOM, „Orient im Bild“, 1934, էջ 11:

³¹ Mitteilungen, „Orient im Bild“, 1931, էջ 40:

³² Schäfer R., Jahresbericht der Dr. Lepsius DOM, „Orient im Bild“, 1934, էջ 11:

բուժսպասարկման աշխատանքների միջոցով: 1929-30թթ. այդ աշխատանքուղին կարողացավ իր մեծ ներդրումը բերել նաև Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ն: 1929 թ. ընթացքում Կ. Յեպեի կողմից բուժսպասարկման ենթակվեցին ընդհանուր թվով 868 հիվանդներ, որոնցից 167-ը գտնվում էին համալիր խնամքի ներքո:³³ Նրանց բուժման ընդհանուր ծախսերը կազմեցին 579, 03 թուրքական ֆունտ, որի գրեթե կեսը՝ 252 ֆունտ (4620 մարկ), հատկացվել էր Լեփսիուսի կազմակերպության կողմից: Վերջինիս աջակցությունը Յեպեին հնարավորություն ընձեռեց սպասարկման ծավալն ամբողջովին համապատասխանեցնել ճամբարի կարիքներին այն կազմակերպելով ամենաարդյունավետ ժամկետներում: Հաջորդ 1930 թ-ին սպասարկվեցին 2187 հիվանդներ, որոնց բուժման ծախսերը կազմեցին 882 թուրքական ֆունտ, և որոնցից համալիր խնամքի տակ էին գտնվում 406-ը: Չնայած այդ տարվա տեղեկագրերում ներկայացվել են միայն ընդհանուր վիճակագրական ցուցանիշները, և առանձին կազմակերպությունների՝ այդ թվում նաև Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ի չափաբաժնի վերաբերյալ տվյալներ չեն հաղորդվել, սակայն որոշ տեղեկություններ թույլ են տալիս կռահել, որ դրանք զգալիորեն գերազանցում էին նախորդ տարվա համամասնական ցուցանիշները:³⁴

1931 թ-ից Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ն այլևս չէր կարող էական մասնակցություն ցուցաբերել այդ աշխատանքներին հարկադրված լինելով հասունացող համաշխարհային ճգնաժամի պայմաններում իր բոլոր ռեսուրսները նպատակաուղղել միայն իր միջոցներին ապավինած, արդեն հիշատակված աշխատանքների պահպանմանը:³⁵ Իսկ «Հիվանդների և աղքատների խնամքը», որն ուներ այլ հովանավորներ ևս, մեծ ջանքերի և որոշ սահմանափակումների գնով շարունակվեց նաև հաջորդ տարիներին:

Ինչևէ, այն հանգամանքը, որ նշված համապարփակ օժանդակությունների շնորհիվ հաջողվեց ճամբարականների դրությունը բավականաչափ կայունացնել, Յեպեին հնարավորություն էր ընձեռում դարձյալ ձեռնամուխ

³³ Gaszczyk L.; Jeppe K., Kranken- und Armenfürsorge, „Orient im Bild“, 1931, էջ 28:

³⁴ Stb u. Jeppe K., Kranken- u. Armenfürsorge im armenischen Flüchtlingslager, „Orient im Bild“ 1930, էջ 47:

³⁵ Jeppe K., Kranken- u. Armenfürsorge im armenischen Flüchtlingslager, 1931, „Orient im Bild“, 1932, էջ 27:

լինել նրանց տնտեսական լիարժեք անկախացման՝ իր հիմնական ծրագրի իրագործմանը, որի օգտակարությունն արդեն գործնականում փաստարկվել էր: Ըստ այդմ, 1928 թ. գարնանը նա եփրատից այն կողմ ընկած լայնարձակ տափաստանում՝ Թել-Սամենից և Թել-Արմենից ոչ մեծ հեռավորության վրա, հիմնեց երրորդ հայկական գյուղը՝ Խարբ-Պետրոսը, որի հիմնման միջոցները հատկացվեցին Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ի կողմից: Այն 1931 թ-ին արդեն դարձել էր մի պատկառելի գյուղ, որի՝ գերազանցապես «փրկագնված» տղաներից և աղջիկներից բաղկացած բնակիչների թիվը հասնում էր շուրջ 200-ի:³⁶

Քանի որ, սակայն, ինչպես Թել-Սամեն և Թել-Արմեն գյուղերի, այնպես էլ Խարբ-Պետրոսի բնակիչները հողի սեփականատերեր չէին, իսկ տասնամյակի վերջին Սիրիայի ներքաղաքական իրադրությունը բավական նպաստավոր էր այդ իրագործելու համար, Կ. Յեպեն վճռեց հիմնել մի նոր գյուղ և, որի բնակեցումը պետք է կատարվեր հողի սեփականատիրության սկզբունքով, և որն այդպիսով պետք է հավակներ կենտրոնատեղի և հաստատուն հանգրվան դառնալ սիրիական գյուղաշխարհում սփռված բոլոր հայերի համար: Առանց հապաղելու նա անցավ գործի, և 1930 թ. գարնանը Թել Արիաթից Դալեպ տանող ճամապարհի վրա, Խարբ Պետրոսից հարավ ընկած մի ընդարձակ վայրում հիմնվեց թվով չորրորդ՝ Թինեհ գյուղը,³⁷ որի բնակեցման՝ սկզբնական փուլում պահանջվող ծախսերի մի զգալի մասը՝ մոտ մեկ քառորդը, հատկացվեց Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ի կողմից:³⁸

Նշված գյուղերի միջոցով, այսպիսով, Կ. Յեպեն հանգրվան և հավաքատեղի ստեղծեց ոչ միայն «տափաստանի կարոտով» ապրող՝ ազատագրված հայրորդիների, այլևս գյուղատնտեսության հակում ցուցաբերող ճամբարաբնակների և առհասարակ սիրիական գյուղաշխարհում դեգերող այլ անօթևան հայերի համար: Այդ ամենը հնարավոր դարձավ ոչ միայն Ազգերի լիգայի, այլև մի շարք այլ ընկերությունների և բարեկամների նյութական աջակցությամբ, որոնց թվում մեծագույն ներդրումն ունեցավ Դր. Լեփսիուսի ԳԱԱ-ն:

³⁶ Hetzel G., Zu Misak nach Tineh, „Orient im Bild“, 1931, էջ 59:

³⁷ Hetzel G., Zu Misak nach Tineh, „Orient im Bild“, 1931, էջ 59:

³⁸ St'ü Jeppe K., Die Dorfarbeit, trotz Hungers und Dürre gerettet, „Orient im Bild“, 1933, էջ 34, ծան.-ը: